

A SZOVJET RÉGÉSZET NÉHÁNY ELVI-MÓDSZERTANI KÉRDÉSE

A NAGY OKTÓBERI SZOCIALISTA FORRADALOM
50-ÉVES JUBILEUMÁRA

ERDÉLYI ISTVÁN

A régészet a társadalmi átalakulások hatására és a társadalmi igényekhez igazodva óriási utat tett már meg, míg az amatőr gyűjtésből igazi történeti tudományággá fejlődött. A régészet fejlődési távlatai — nyugodtan állíthatjuk — szinte beláthatatlanok, rohamos fejlődésének üteme pedig magával ragadta az írásos forrásokkal dolgozó történelemtudományt is, mert a régészeti feltárások az írásos dokumentumok számát nemcsak megsokszorozták, hanem korábban teljesen ismeretlen írásokkal, nyelvekkel és kultúrákkal ajándékozták meg az emberiséget. Amíg az írásos források száma igen lassan nő a régmúltra vonatkozólag, addig a föld óriási mennyiségben ontja a régészeti emlékeket.

Nincs most terünk arra, hogy végig kísérjük a régészet, mint tudományág történetének főbb szakaszait, nem tehetjük meg ezt a szovjet régészet terén sem; ehelyett az utóbbi történetének csak néhány főbb fordulópontjára kívánunk rámutatni.

Az orosz régészet, mint a szovjet régészet közvetlen elődje első lépéseinek a Fekete-tenger partján történt XVIII. századi ásatásait tekinthetjük. Szintén az itteni kutatások jelentik a XVIII. század végén az orosz középkori régészet kezdeteit is. Nem sokkal ezután, 1836-ban megindultak az első orosz városfeltárások is.

A múlt század 40-es éveitől fogva kezdte meg az orosz régészet levetkőzni az esetleges, a nem egyszer kincskereső jelleget. Ezzel megindult történeti tudományá váló alakulása. Lépésről-lépésre létrejöttek szervezeti keretei is: 1846-ban a Pétervári Régészeti- és Éremtani Társulat, majd 1864-ben a Moszkvai Régészeti Társulat is. Különösen az utóbbi óriási ásatásokat is végzett, élén a szervezővel, Uvarov gróffal. 1866-ban Orosz Régészeti Társulat lett a neve. Megalapította a társulat 1883-ban a máig fennálló és virágzó Moszkvai Állami Történeti Múzeumot is. 1859 óta volt *régészeti bizottság* az államminisztériumban, amely 149 kötet régészeti munkát adott ki a Nagy Októberi Forradalomig (Otcsoť Arheologiceszkov Komisszii). A Moszkvai Régészeti Társulat 15 kongresszust szervezett különböző vidéki városokban. E kongresszusok nagymértékben előmozdították az orosz régészet fejlődését 1911-ig. Az utóbbi évek-

ben a szovjet régészet felújította ezt a haladó hagyományt, vagyis az évi konferenciákat ismét nemcsak Moszkvában és Leningrádban, hanem más-más nagyvárosban is tartottak, így Minszkben és legutóbb Kisinyovban.

A *szovjet régészet*, amely a Nagy Októberi Szocialista Forradalom győzelme után jött létre, amint az itt nyújtott rövid vázlatból is kitűnik, óriási örökséget kapott, — ha nem is kizárólag — az *orosz régészettől*. Feladata lett jól gazdálkodni ezzel a kinccsel, vagyis ki kellett szélesíteni a megkezdett régészeti munka horizontját és át kellett értékelni az eddigi eredményeket.

Ismeretes, hogy a cári kormány nagyon szerény anyagi eszközöket bocsátott a kutatás rendelkezésére. A szovjethatalom ezen a téren is gyökeres változást hozott. 1919-ben Lenin aláírta az Állami Anyagi Kultúra Története Akadémia megalapításáról szóló dekrétumot. Ez azután 1937-ben beolvadt a Szovjet Tudományos Akadémiába és annak Anyagi Kultúra Története Intézetévé lett. 1960 óta Régészeti Intézet a neve. A szovjet régészek nem tekintik magukat csak az anyagi kultúra történészeinek, mégha ez oly nagy helyet is foglal el a régészetben. Ez az elvi állásfoglalás a Régészeti Intézet új nevében is tükröződik.

1939-ben kezdődött az első régészeti öt éves terv az Orosz Szocialista Szövetségi Köztársaságban. Az első *össz-szovjet* 5 éves régészeti terv 1945-ben vette kezdetét. A Szovjetúnióban jelenleg 16 régészeti tanszék működik. A régészetet 1945 óta egyes pedagógiai főiskolákon is tanítják. Az országban kb. 500 régészeti osztállyal bíró területi és városi múzeum van. Területileg is megnöttek a lehetőségek a Nagy Októberi Forradalom előtt szinte érintetlen Közép-Ázsia és Szibéria régészeti kutatásával.

A régészeti kutatások régi „klasszikus” témái, mint pl. a technikatörténet, kultúrtörténet, régészeti kutatása helyett elsősorban a társadalomtörténeti kutatások, vagy az ideológiai kérdések vizsgálata kapott helyet, előtérbe került az etnogenetika, a népek fejlődéstörténetének, kialakulásának és eltűnésének bonyolult problematikája, a letűnt társadalmak gazdaságtörténeti kérdéseinek vizsgálata. Ebből a felsorolásból is kiviláglik, hogy régészeti eszközökkel végzett történeti kutatásról van szó. Így természetesen elengedhetlenné vált az, hogy a szovjet régészet szoros kapcsolatban dolgozzék az embertan, a néprajz és egyes természettudományi ágak képviselőivel és intézményeivel.

A szovjet régészek sokrétű munkájáról hármass csoportosításban szeretnénk vázlatot adni, az etnikatörténeti, a társadalomtörténeti, továbbá a rekonstrukciós és természettudományos kérdéseket állítva előtérbe.

Az *etnikatörténeti* kutatásoknak egyik legfontosabb feltétele a néprajz tudománnyal és a nyelvészettel való szoros együttműködés. Ezek a kutatások a szovjet régészetben belül különösen figyelemreméltóak a magyar kutatás számára, mivel a finnugor népek őstörténetének, eredetkérdésének, valamint a népvándorlaskori lovasnépek emlékényaga is elsősorban a Szovjetúnió területén található. Hosszú évtizedek anyaggyűjtése és vitái során a szovjet kuta-

tás kidolgozta azokat az elvi szempontokat, amelyek nélkül objektív etnikatörténeti kutatás nem képzelhető el. A régészeti leletanyag meghatározott egységeinek, vagyis a kultúrák (erre a terminusra az alábbiakban még visszatérünk) és a nyelvtörténetileg körülhatárolható népcsoportok egymásra való rávetítésének, összehasonlításának többféle módját dolgozták ki és fejlesztik tovább ma is a szovjet régészek. Ezek közül a legfontosabbak a következők:¹

1. Az ún. *lokális módszer*. Ehhez az első lépés a régészeti anyag lehető teljes feltárása az adott területen. Amennyiben a leletek térképrevetítése — feldolgozása — során az tűnik ki, hogy nincs bennük törés az írásos források megjelenéséig, akkor feltételezhető, hogy az ezekből ismert és az adott régészeti anyaghoz kapcsolható etnikum azonos.

2. Az egyes *etnikumokat determináló* ismertetőjegyek módszere. Ezek az ismertetőjegyek a következők: temetkezési szokások, kerámia, kevésbé használhatóak az épületformák és szerszámtípusok.

Itt jegyezzük meg, hogy G. Childe angol régész ezt a módszert bizonyos földrajzi megköötöttségekkel igyekezett pontosabbá tenni. Kétségtelen, hogy egy adott terület földrajzi-gazdasági tényezőinek tekintetbe vétele nélkül az előbbi determinálás során létrejött határok elmosódottabbak. Ezeket a módszereket kizárólag komplex módon lehet és kell helyesen használni. Erre a kérdésre tanulmányunk végén még visszatérünk.

Ezzel a kérdéssel kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy a régészet még korántsem jutott túl a felfedezések korszakán, ami azt jelenti, hogy a leletek alapján kialakítandó bázis, amelyről az etnogenetikai kutatásoknak is ki kell indulniuk, még korántsem teljes.

A gyakorlat azt is megmutatta, hogy egyes régészeti kultúrák és nyelvészeti vagy etnológiai módszerekkel megfogható etnikai egységek egybeesése a különböző korszakokban nem volt egyforma.² Előfordul, hogy nagy régészeti kultúrák különböző etnikumú törzseket takarnak,³ emellett ennek ellenkezője is megfigyelhető pl. az északkelet-európai fésűs-gödrös kerámiával jellemezhető neolitikus kultúra esetében, amely kétségtelenül a finnugor népek őseinek hagyatéka.

A szovjet régészek már a 30-as évek elején hatalmas, évekig is tartó elméleti vitákat rendeztek a módszertani kérdésekről, melyeknek nagy része a folyóiratokban is napvilágot látott.⁴ Ezt megelőzően, 1928-ban az Oroszországi Tudományos Akadémia Társadalomtudományi Intézetében elméleti-módszer-

¹ Г. С. Кнабе: Вопрос о соотношении археологической культуры и этноса в современной зарубежной литературе. СА 1959. 3. 243—257.

² П. Н. Третьяков: Этногенетический процесс и археология. СА 1962. 4. 3.

³ Лд. Я. Я. Рогинский рецензиóját М. Г. Левин egyik munkájáról: СЭ 1957. 1. 153—156. Ezt a tételt М. С. Levin, N. N. Csebokszárovval közösen még 1955-ben dolgozta ki.

⁴ М. Худяков: Дореволюционная русская археология в службе эксплуататорских классов. Библиотека ГАИМК 1933. 13; Акі ásatni kíván, legyen elméletileg is képzett: И. Н. Мещанинов: Недостатки современных методов раскопок. Сообщения ГАИМК 1931. 3/4. 4—6.

tani munkaközösséget is felállítottak.⁵ Sajnos a 30-as évek végétől kezdve Marr és köre elfojtotta a vitaszellemet és több mint másfél évtizeden át szó sem lehetett elvi vitákról.⁶

Az etnogenetikai kutatások terén a marrizmus hatása azt jelentette, hogy egyoldalúan hangsúlyozták a helyi elemek jelentőségét, minden nép eredetét a mai, vagy a közelmúltban elfoglalt lakóhelye területén keresték, mereven elutasítva a tényleg létezett vándorlások, jövevény komponensek feltárását. Az 50-es évek elején lezajlott éles vitákban a szovjet régészek haladó csoportja győzelmet aratott a marrizmus képviselői felett és 1959-ben a SzKP XXI. Kongresszusa határozatainak fényében újra felmerült az elméleti munka szükségessége.⁷

Ismeretes, hogy az egyes népek kialakulásának kutatása igen bonyolult feladat. Az archaeológia őstörténeti és koratörténeti ága elsősorban ún. régészeti kultúrákkal dolgozik, ezek összetevőit igyekszik felderíteni, keletkezésüket és eltűnésüket nyomon követni. A polgári régészet számára az etnogenezis, a néppéformálódás elsősorban keveredést, vándorlást, kereszteződést, hatások kimutatását jelenti.⁸ A polgári tudomány a belső fejlődést, az ebből fakadó minőségi ugrást nem veszi figyelembe,⁹ annak ellenére, hogy az ethnosz társadalmi kategória.

Vitathatatlan, hogy egy nép vagy nemzet sem vezethető vissza egyetlen ősnéphez, a fejlődés folyamán az etnikai elemek száma csökken, az etnogenezisben ezen elemek jelentősége nem is egyforma súlyú.¹⁰ Egy néprajzilag is megfogható gazdasági-kulturális típushoz különböző eredetű népek tartozhatnak.¹¹ Erre jó példa az eurázsiai nomád népek etnikai összetétele, különböző nyelvtületekről származó elemeik (mongolok, törökök és finnugorok).¹² Az etnogenetikai kutatások terén helyes eredményeket csak komplex módszerek hozhatnak. Mielőbb ezek jellemzésére rátérnénk, elsősorban a *régészeti kultúra* meghatározásával kell foglalkoznunk. A „régészeti kultúra” nélkülözhetetlen munkahipotézis azoknak a népeknek a kutatásánál, amelyek nem rendelkeztek írással. Ezzel a terminussal a kutatók régészeti emlékek *csoportjait* jellemzik, méghozzá olyan csoportjait, amelyek rendszerint *egyazon területen* fekszenek (kivételem például az ősbolgár kultúra, amelynek emlékeit az Azovi-tenger vidékén, a Volga felső folyásánál és a mai Bulgáriában is megtalálták) *egyidejűek* és

⁵ С. Н. Биковский: О роли идеологической надстройки при изучении базиса. Сообщ. ГАИМК 1931. 8. 12—15.

⁶ Erről a kérdésről részleteket magyar nyelven a Szovjet Régészet c. dokumentációs kiadvány IV. kötetében olvashatunk.

⁷ Ld. СА 1959. 1.

⁸ Г. Фёдоров: Обсуждение положения в археологической науке. ВДИ 1949. 2. 260.

⁹ М. И. Артамонов felszólalását az előző jegyzetben idézett vitában.

¹⁰ ВДИ 1951. 2. 7.

¹¹ Ld. a 3. jegyzetben idézett recenziót, valamint М. И. Артамонов egyik tanulmányát: К вопросу об этногенезе. КСИИМК ХХІХ. (1943).

¹² ВДИ 1951. 2. 9. — Újabbán А. П. Смирнов: Понятие «археологической культуры» Előadás Москва 1964.

több jellegzetes vonásukkal megegyeznek egymással. A jellegzetes vonások a termelészközök és termelési viszonyok fejlettségi fokát, sőt felépítménybeli jelenségeket is magukba foglalnak. Az egyes kultúrák kijelölésénél vigyáznunk kell a konvergens jelenségekre, amelyek egymástól távol eső helyeken és nagy időkülönbségekkel jelentkezhettek. Az is igaz azonban, hogy hasonló régészeti kultúrával különböző nyelven beszélő törzseket is egybefoglalunk, ez a jelenség főleg azonban a kutatás kezdeti szakaszaira jellemző. (Pl. a szaltovo-majacki kultúra alán, ősbolgár, stb. elemeket takar). Előfordul az is, hogy néha csak az azonos technikai színvonal miatt beszélünk azonos kultúráról. (Pl. paleolitikus chelléen kultúra esetében.) A megegyező jellegzetes vonások között, főleg az őskorban, vezető helyet foglal el a kerámia, a temetkezési szokások (ha ismerjük a temetőket) és az ékszerek. A munkaeszközök és a házak formái nem mindig jellemző, itt ugyanis a konvergencia különösen komoly szerepet játszhat, azonban más ismérvek (pl. anyag) figyelembevételével szintén meghatározóak lehetnek. A fegyverek különösen alkalmatlan kritériumai egy adott kultúrának. Az agyagedényeken fellelhető díszeknek nemcsak maga az alakja lehet etnikai jegy, mint pl. az észak európai neolitikum leleteivel kapcsolatban M. Fossz feltételezte, hanem nagyon fontos az egységes jellegű díszítésen belül azok ráviteli technikájának módja. Így még részletesebb etnikai képre bukkanhatunk egy kultúrán belül.

A szerszámok tekintetében pedig nem elégséges az egyszerű kartográfiai módszer, hanem az egyes darabok részleteit is tanulmányozni kell, amelyeknek kidolgozása hagyományos úton öröklődhetett. Így ezek is etnikai ismertető jegyeket tárhatnak fel előttünk.

A kerámiai maradványok tipológiai rendezésének pusztá eredményei, vagy épület díszek stb. alapján nem lehet következtetéseket levonni az adott kultúra egységéről, valamely etnikumhoz való szoros tartozásáról.

Egy-egy kultúrának az eltűnése (*az akulturáció*) nem mechanikus, hanem sokrétű, társadalmi folyamat volt. Osztálytársadalmak esetében egyes differenciált rétegek szerepéről sem szabad megfeledkeznünk. A társadalmi fejlődés különböző fokain az akulturáció sajátos módon ment végbe¹³.

Régészeti kultúrák és kulturális egységek fennállásuk során kapcsolatba kerültek egymással. Egyes kultúrelemek átvétele nem valamiféle passzív módon történt, gyökereit mindig a termelési viszonyok megváltozásában kell keresnünk. Az átvételek mindig két vagy több konkrétan adott egység („nép”) gazdasági-társadalmi kapcsolatain alapulnak.

A szovjet régészet, elsősorban az őskor emlékeinek kutatói, tagadja az egyes „kultúra-centrumokból” való kiáramlást, az ún. diffúziót. Mivel azonban kétségtelenül voltak kultúrák közötti kapcsolatok, különböző jellegű érintkezések, ezek régészetiileg megfogható lecsapódásaira Brjuszov a kultúr-

¹³ С. П. Толстов: К проблеме аккультурации. Этнография 1930. 1. 68.

elemek kölcsönzése kifejezés használatát vezette be, mert az előbbi terminus mögött bizonyos fokú fajelméleti tendenciák figyelhetők meg.¹⁴ A tények a régész előtt kétségtelenül vándorlásokról, kölcsönzésekről is beszélnek. Ezekkel kapcsolatban a szovjet régészet, ahol ezek tényleg kimutathatóak, nem tagadja sem a vándorlásokat, sem az átvételeket. Azonban mindig azt tartja szem előtt, hogy ezek a jelenségek társadalmilag meghatározottak, s nem ezek az igazi mozgatóerői a történelmi fejlődésnek, s nem is ezek jelentik annak igazi tartalmát. Vegyük ehhez példának a normann kérdést. Évtizedekig tartó vitákban csaptak össze normannisták és antinormannisták az orosz állam kialakulásának kérdését illetően. Bár ezt a kérdést részleteiben ma sem látjuk tisztán, ebben a szovjet régészeti kutatás is keveset tett még, de az kétségtelen, hogy egész sor skandináv-normann nevet viselő vezető küzdött a kijevi orosz állam létrejöttéért és megszilárdulásáért.¹⁵ A normannok számottevő katonai ereje, fegyvereik stb., korabeli sírleletekben is felfedezhető, de egyáltalán nem mondhatjuk ki, hogy a korai kijevi leletek, az egész régészeti kultúra normann jellegű. A Kijevi Állam a termelés helyi feleslegeinek alapján jött létre, nem pedig „importálták”.

A régészeti kultúra fogalmát el kell határolnunk az etnológiában használt kultúra fogalmától, bár sok esetben a néprajz és a régészet eredményei, kutatási területei stb. fedik egymást. Nézzük meg, bár röviden, éppen ezért az etnológiában használatos kultúrafogalmat és ezzel kapcsolatban a szovjet kutatás álláspontját.

A régi kultúrákra csakúgy, mint a mai virágzókra is egyaránt illik az a megállapítás, hogy potenciálisan a fejlődés lehetőségei minden kultúrában egyformák és minden egyes kultúra bevitte, vagy beleviszi kincsét az egyetemes kultúrába. Nem egyforma viszont az egyes kultúrák jelentősége, fejlődésének sebessége, a fejlődés útja.

A szovjet régészet ugyanúgy, mint a néprajztudomány, szembeszegült azzal a reakciós tanítással, mely szerint a kultúrákat csak a tudósok találják ki.¹⁶ Ha ezt elfogadnánk, akkor megfosztanánk a kultúrákat minden objektív tartalmuktól, nem volna alapunk még az összehasonlításra sem, az anyagi kultúrát teljesen likvidálnánk, megfosztanánk a régészetet és részben a néprajzot is a maga tárgyától.¹⁷

A régészet, a néprajz anyagával szemben a saját tárgyához *ásatások* során jut hozzá. Ezek egyrészt felfokozzák a vizsgált anyag elsődleges és objektív forrásértékét, egyben azonban azonnal ráirányítják a figyelmet a régészeti és az etnológiai kultúrák különbözőségére is.

¹⁴ А. Я. Брюсов: К вопросу о теории диффузии. СЭ 1957. I. 68.

¹⁵ А. Я. Гуревич kis népszerűsítő könyvében: Походы викингов. Москва 1966, részben a saját, részben a mai szovjet kutatás álláspontját rögzítette erről a kérdéstről.

¹⁶ М. Hерсковитс: Man and his Works. New York 1949. 27–81.; — С. Артановский: Проблемы сравнительной ценности культур. СЭ 1961. 110–117.

¹⁷ М. Hерсковитс — F. Boas: The Science of Man in the making. New York 1953.

Az etnikatörténeti, etnogenetikai kutatások mellett a második kérdés-csoport, mellyel foglalkozni kívánunk, a *történeti rekonstrukciók kérdése*. Az egyes kultúrák életének rekonstrukciója, még inkább a régi népek termelési-társadalmi viszonyainak történeti jellegű rekonstrukciója bonyolult feladat. Nem is tartozik a régészeti kutatások elsődleges feladatai közé és nem is végezhető el természetesen kizárólag régészeti eszközökkel.¹⁸ Ezzel most nem is kívánunk részleteiben foglalkozni. A történeti rekonstrukció kérdése, ennek szükségessége, vagyis a feltárt leletekhez tartozott közösség régészeti alapokon nyugvó történeti rekonstrukciója a XX. század régészetének új jelensége.

Ezen a téren igen sok jelentős munka látott már napvilágot nyugaton is, ezek közül a legfontosabbak G. Childe¹⁹ és G. Clark²⁰ angol régészek művei. Hasonló munkát a Szovjetunióban is végeznek.²¹ Van azonban egy nagy elvi különbség a nyugati és a szovjet kutatás között, mégpedig az, hogy a szovjet szakemberek abból indulnak ki, hogy a társadalom meghatározott törvények szerint fejlődik. A termelőeszközöknek és a termelési viszonyoknak saját fejlődési törvényeik vannak. Az anyagi kultúra és a gazdasági-szociális élet között, a fejlődés bármely fokán megvan a törvényerejű kapcsolat. Ebből adódik az óriási lehetőség a rekonstrukcióhoz. Nyugaton általában ezeket a társadalmi fejlődéstörvényeket tagadják. A szovjet régészetet az a vád érte régebben a nyugati kutatás részéről, hogy egyes népek vagy népcsoportok élete konkrét történeti rekonstrukciója helyett „szociológiai sémákat” nyújt. Az kétségtelen, hogy a marrista elmélet hatása alatt jelentek meg olyan munkák, amelyeket joggal érhet ilyen kritika. Ma már azonban az általános törvényszerűségek elismerése mellett, a konkrét tények alapján tárják fel és rekonstruálják a szovjet régészek is a letűnt társadalmak életét.

Végezetül térünk rá a *komplexitás* kérdésére. A szovjet régészet ebben is úttörő szerepet vitt és visz ma is. Ez is különösen érdekes számunkra, mert hiszen éveken át foglalkoztatta a felszabadulás után a magyar szakembereket is. Ma már ennek kétségtelen szükségessége tisztázott és a technikai és személyi bázis megteremtése lépett előtérbe.

A különböző társadalomtudományi ágakkal való kapcsolat érintésekor a régészetnek az etnológiával való kapcsolatára már részletesen utaltunk. A régészeti kutatómunka elválaszthatatlan a nyelvészettől, a különböző őskori, ókori és középkori népek írásos hagyatékát vizsgáló tudományágtól,

¹⁸ A. B. Арциховский: Новые методы в археологии. Историк—марксист 1929. 14. 136—155.

¹⁹ G. Childe: The future of archaeology. Man 1944. jan.—febr.; u. ő.: Piecing together the Past. London 1956.

²⁰ G. Clark: Archaeology and Society. London 1957.

²¹ Ld. A. Л. Монгайт kritikáját J. de Laet: L'archéologie et ses problèmes (1954) c. könyvéről. CA 1957. 4. 198. valamint. Б. Б. Пуотровский egyik, az 1960. évi össz-szovjet régészeti konferencián tartott előadásának téziseit: О характере закономерностей в истории культуры. Москва 1961.

tehát a hagyományos értelemben vett filológiától és történetírástól. Mint ahogy ezek a régészet nélkül, úgy a régészet nélkülük soha sem érhetnek el történeti eredményeket. A természettudományok közül a földrajz (a történeti és természeti leíró földrajz egyaránt) az, amelyikkel a legszorosabb kapcsolatot kell tartania a régészeknek. Egy egész cikksorozatot vagy monográfiát²² töltene meg azoknak a lehetőségeknek felvázolása, és a gyakorlati eredményeknek az értékelése, amelyek az egyes természettudományi ágak (kémia, ezen belül szilikát- és talajkémia, növénytan, állattan, ásványtan, fizika stb.), avagy elsősorban a természettudományos kutatásban alkalmazott matematikai-statisztikai módszerek széles távlatokat nyitó segítségét mutatják be.²³ A felsorolt tudományágak segítségével a szükséges, sajátos módszertan kidolgozását igényli elsősorban, majd pedig mindenekelőtt a jobb, pontosabb leletleírás és klasszifikálás terén nyújtanak segítséget. Rajtuk keresztül nemcsak közelebb jutunk a feltárt leletek megismeréséhez, hanem tudomást szerzünk azokról a technikai-technológiai ismeretekről is, amelyekkel a régi kultúrák népei rendelkeznek.

A szovjet régészek kezdeményezték a világszerte kiépült régészeti szakkönyvtárak, adattárak és fotótárak mellett egy régészeti-kibernetikai bázis alapjainak lerakását is. Ugyanis a rendkívüli mértékben növekvő régészeti leletanyag óriási tömegében egyre nehezedik a tájékozódás. Ezt első lépésként (a bibliográfiák mellett) régészeti topográfiaikkal, illetve kataszterekkel lehet megkönnyíteni. Azonban a modernizálódó anyagközlés és tárolás, modernebb tájékozódási lehetőségeket is követel. A kibernetikai módszerek meghonosítása mindenekelőtt az információk programozásának problémáját veti fel. Másképp a „gépek nyelvére” nem lehet a régészeti források adatait lefordítani. Ezen belül az első kísérletek a lyukkártyák bevezetésével valósultak meg.²⁴ A szovjet régészet a megfelelő helyére állította az egyideig nálunk is lenézett és egyoldalúnak ítélt tipológiai-statisztikai módszert.²⁵ Ez a módszer csak öncélúan és más szempontok kizárásával helytelen, de alkalmazása feltétlenül szükséges, hiszen nélküle a tömegesen előforduló leletek feldolgozása el sem képzelhető. Ennek a kérdésnek az elvi oldalát nézve azt kell aláhúznunk, hogy a régészeti tipológiai-fejlődéstörténeti iskola képviselői fő céljukat a tárgyak időrendjének megalkotásában látták, nem volt céljuk a tárgyak alkotóinak társadalmi-gazdasági viszonyára vonatkozó következtetéseket

²² Hasznos szovjet tanulmánykötet röviddel ezelőtt látott napvilágot: Археология и естественные науки. Москва 1965.

²³ Ld. Я. А. Шер előadásának téziseit az 1966. évi prágai Ősrégészeti Kongresszuson.

²⁴ Itt ismét az előbb már említett Ja. A. Ser úttörő tanulmányaira utalhatunk, amelyekkel párhuzamosan, de tőle teljesen függetlenül magyar módszertani cikkek is születtek: Salamon A.: Az V. századi és az avarkori régészeti anyag lyukkartonra alkalmazott jelrendszere. AÉ 1966. 284—290., valamint Kralovánszky A.: Dokumentációs kártyarendszerek és alkalmazásuk. Alba Regia 1965—66. 211.

²⁵ Г. А. Фёдоров—Давыдов: О датировке типов вещей по погребальным комплексам. СА 1965. 3. 50. — М. П. Грязнов: Древняя бронза минусинских степей. Тр. Отд. ИИП Гос. Эрмитажа 1941. 237. (A korrelációs tipológiai-statisztikai módszerről.)

levonni. Az újjászülető, az utóbbira, mint célra irányuló, eszközként kezelhető tipológia terén még sok az elméleti tennivaló.

Összefoglalóan csak azt kívánjuk megállapítani, hogy a természettudományos módszereket, a természettudomány egyes ágainak segítségét a régészet egyre jobban igényli, és a természettudományos kutatások egyre inkább fordulnak a régészet által feltárt leletekhez, néha még gyakorlati kérdéseikben is (geológiai kutatások). Az utóbbi évtizedekben a természettudományok segítségét a régészet elsősorban az égető időrendi kérdések megválaszolásakor igényelte (C¹⁴ vizsgálatok, paleomagnetizmus), az abszolút- és relatív időrend területén egyaránt. A régebben is igényelt, de szűkebb körű (földrajzot, néprajzot, nyelvészetet és a történelem „segédtudományait”: oklevéltan, numizmatika, pecséttan stb.) alkalmazó komplexitás egyre tágabb határokat hódít meg. Ez mind akkor helyes, ha ténylegesen régészeti (ha úgy tetszik, akkor történeti) problémák megoldását célozza.

A modern régészet egyik alapvető követelménye a leletek feldolgozása során az összes elérhető történeti forrás felhasználása²⁶. Egyes leletek, lelet-együttesek történeti forrássá való avatása a szakszerű ásatáson túl, a természettudományos vizsgálatokon keresztül érhető el. Ezek azonban mindig a régészet szolgálatán belül kell, hogy maradjanak.

Sajnálatos tényként kell megállapítanunk, hogy a mai magyar, de még a szovjet régészetben belül is²⁷ csökkent az elméleti művek száma. Emellett a leíró művek száma növekszik, de még az összefoglaló jellegű munkákban sem kutatják az anyagból következő általános törvényszerűségeket. A technikai bázis megerősödése a kutatásban pedig ezt sürgetően követeli. Csak részben menti a kutatókat az, hogy az egyre szaporodó és volumenükben is növekvő ásatások, valamint az anyagleíró munkák, alig adnak időt az elméleti munkához.

Vigyáznunk kell arra is, hogy a természettudományos kutatások csábító lehetőségei ne késztessenek bennünket alacsonyabbrendű, pl. biológiai, kategóriák és mozgásformák sematikus átvitelére a társadalmi fejlődésre, amelyben tudvalevőleg más és magasabbrendű törvények uralkodnak. Az ásatások során a kutatás nem állhat meg a tények egyszerű regisztrálásánál, hanem meg kell keresni a tárgyak kapcsolatát a környezettel. A tárgyak tanulmányozása közben az alapvető cél mindig az emberek, a létrehozóik és tulajdonosaik közötti viszony kiderítése kell, hogy legyen. Az ásatások tényeit azután történeti módon kell kifejezni. Ez igen nehéz és bonyolult feladat. Az ásatások adta tények ilyen jellegű vizsgálata akkor igazán *történeti*, ha az adott társadalom *szerkezetére* és annak *változásaira* utal.

²⁶ А. Л. Монгайт: Археология и современность. СА 1960. 4. 200—214.

²⁷ Л. Б. Б. Борисковский egyik előadásának téziseit: О характере закономерностей в истории культуры. (Кидава Москва 1961). Az előadás az 1960. évi Össz-szovjet régészeti konferencián hangzott el.

A termelőeszközök és az emberek a saját termelési tapasztalataikkal, akik mozgásba hozzák azokat — vagyis a termelőerők —, határozzák meg a társadalom és a természet egymáshoz való viszonyát is.

A feltárások után az egyik első lépés a klasszifikálás. Azonban nem szabad csak mechanikus, tárgyi klasszifikációra korlátozódni, ami önmagában véve értékes ugyan, de nem meríti ki a tárgyak közti tényleges történeti kapcsolatot. A feladatunk a jelenségek eredetének okait és törvényszerűségeit kideríteni és a jelenségeket fejlődésükben vizsgálni.

Tulajdonképpen csak a marxista—leninista történettudományban foglalták el végre az igazi helyüket a kiásott tárgyi források, vagyis a régészeti emlékek. Rajtuk keresztül lehet tanulmányozni a termelőerők történetét, amelyek jelentőségét a társadalom fejlődésében a történelmi materializmus állapította meg.

A szovjet régészet ennek az elméletileg igazolt tételsorozatnak a gyakorlatban való megvalósításáért óriási áldozatokat hozott és élenjáró szerepet vívott ki magának az egész világ régészetében. Példája a magyar régészet előtt sem maradt és marad jó hatás nélkül. A további szoros kapcsolatokat nemcsak érintkező földrajzi területünk, az őskorig követhető történeti kapcsolataink, hanem a marxista—leninista ideológiának államainkban végbe ment győzelme határozza meg.